DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-5-136-11
УДК 374

Мельниченко Ольга Володимирівна[1]
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Кисіль Анна Олегівна
студентка
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ПРИНЦИПИ АДАПТАЦІЇ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ ДО СУЧАСНИХ УМОВ

Анотація: У статті обґрунтовано концептуальну рамку принципів адаптації вищої освіти України до сучасних умов як синергетичної системи, що підсилюють одне одного. Рамка включає шість взаємопов'язаних принципів: безпечне середовище, узгодження з ринком праці, гнучкість навчання, універсальний дизайн, навчання впродовж життя та залучення громад і сервісне навчання; разом вони спрямовані на трансформацію системи у більш стійку, відкриту й орієнтовану на людину. Зміст окремих принципів деталізовано через операційні орієнтири. Запропоновано показники реалізації принципів, що роблять рамку прикладною для інституційного моніторингу. Сукупний ефект принципів проявляється у підвищенні стійкості та конкурентоспроможності ЗВО, а також у переході до проактивного управління якістю та безперервності освітнього процесу.

Ключові слова: адаптація вищої освіти; синергетичний підхід; безпечне освітнє середовище; універсальний дизайн; навчання впродовж життя; сервісне навчання; дуальна освіта; ринок праці; навчання дорослих.

Olga Melnychenko
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Educology and Psychological-Pedagogical Sciences
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Anna Kysil
Student
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

PRINCIPLES OF ADAPTATION OF ADULT EDUCATION IN UKRAINE TO MODERN CONDITIONS

Summary: The article substantiates the conceptual framework for the adaptation of higher education in Ukraine to modern conditions as a synergistic system of principles that mutually reinforce each other and transform adaptation from a one-time reaction into a continuous process of development. The framework includes six intertwined principles: a safe education environment, collaboration with the labor market, flexibility of forms of learning, universal design, lifelong learning and service learning. Their aim is to transform the system into a more sustainable, open and human-centered one. The content of individual principles is detailed through operational guidelines. The safe educational environment combines requirements for physical and psychological safety. Universal design is specified through indicators of infrastructure and digital accessibility. The principle of lifelong learning is shown to be integrative (also it includes other principles). It covers formal, non-formal and informal education, supports return to learning at different stages of life and orients universities to the role of "centers of lifelong learning". Special emphasis is placed on support for returning veterans who want to start or continue their education: flexible schedules, re-enrollment/recognition of prior experience and military training, "bridge courses," psychological support, and reasonable adaptations. Moreover it is emphasized that service learning enhances student motivation, forms "soft skills", improves the interaction of universities with communities and creates social benefits. Indicative indicators of the implementation of the principles are proposed (safety, accessibility, participation in internships and dual programs, employment, coverage of lifelong learning, results of service projects), which makes the framework applicable for institutional monitoring. The cumulative effect of the principles is manifested in increasing the sustainability and competitiveness of HEIs, as well as in the transition to proactive quality management and continuity of the educational process.

Keywords: adaptation of higher education; synergetic approach; safe educational environment; universal design; lifelong learning; service learning; dual education; labor market; adult education.

Постановка проблеми. Стрімкий технологічний розвиток, інформаційне перенасичення, а також постійні соціально-економічні й політичні зрушення – зокрема кризи, війни й пандемії – поставили перед університетами нові виклики, змусивши переглянути способи адаптації освіти. У цьому контексті концепція адаптації постає як відповідь на потребу підтримувати ефективність і безперервність навчального процесу попри мінливі обставини. Адаптація системи освіти дорослих та вищої освіти означає її здатність трансформуватися під впливом змін, забезпечуючи збереження своїх основних функцій – освітньої, наукової, соціокультурної –

[1] ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5297-9551

© Мельниченко О.В., Кисіль А.О., 2025

та підвищення якості результатів. Важливо підкреслити, що адаптація цих систем освіти має характер безперервного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі наукових досліджень питанню адаптації присвячені роботи вітчизняних дослідників К. Андросович, Л. Бондар, Т. Буяльської, Н. Каут, Т. Коленіченко, Н. Шепель, О. Шльонської. Питанням адаптації вищої освіти займались такі вчені: Д. Атланов, Г. Балл, В. Гриценко, Ху Жунсі, В. Зубченко, А. Маклаков, Е. Маркарян, Ф. Меєрсон, І. Микитюк, О. Мороз, Ж. Піаже, В. Платонов.

Мета статті: окреслити цілісну рамку принципів адаптації вищої освіти України; систематизувати європейські підходи до імплементації принципів адаптації в освітній процес; виокремити метрики вимірювання та впровадження практик на інституційному рівні; окреслити напрями політик і управлінські механізми інтеграції принципів у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація вищої освіти означає здатність цієї системи трансформуватися під впливом змін, забезпечуючи збереження своїх основних функцій – освітньої, наукової, соціокультурної – та підвищення якості результатів. Зовнішнє середовище сучасних університетів характеризується динамічністю: демографічні зміни, швидкий науково-технологічний прогрес, зміна вимог ринку праці до компетентностей випускників, міжнародна конкуренція та інтеграція – усе це вимагає від закладів вищої освіти гнучкого реагування. Внутрішні зміни – оновлення змісту освіти, поява нових спеціальностей, розвиток педагогічних технологій, необхідність підвищення якості освітніх послуг – теж постійно спонукають систему до перебудови. Усвідомлення ключових принципів адаптації дає змогу окреслити рамку для подальшого розвитку освіти. Основними принципами адаптації вищої освіти України до сучасних соціальних та політичних викликів сьогодення можна виокремити наступне (рис. 1):

Можна зробити висновок, що ключові принципи адаптації утворюють цілісну взаємопов'язану синергетичну систему. Їхня взаємодія допомагає реалізації кожного принципу та підвищує ефективність адаптації системи вищої освіти. У такій синергії освіта набуває більшої стійкості та конкурентоспроможності, а адаптація перетворюється з разової реакції на постійний та безперервний процес.

Принцип безпечного освітнього середовища означає сукупність умов у закладі вищої освіти, які гарантують захист життя і здоров'я учасників освітнього процесу, а також психологічне благополуччя усіх його учасників. Цей принцип базується на гуманізмі, тобто цінності людини та людського життя. Можна виокремити два типи безпеки здобувачів освіти [1]: *фізичну безпеку* (надійна інфраструктура будівель; наявність укриттів; вільний доступ до шляхів евакуації; дотримання протипожежних норм; дотримання санітарно-технічних норм; наявність затвердженого плану дій під час повітряної тривоги та контроль їх дотримання) та *психологічну безпеку* (протидія насильству та булінгу; створення партнерських відносин між викладачем та здобувачем освіти; створення центрів підтримки ментального здоров'я; розвиток дружньої й інклюзивної атмосфери).

До індикаторів реалізації безпечного середовища можна віднести:

– *Безпекові умови*: обладнані укриття; чітко визначені шляхи евакуації; системи сповіщення про небезпеку; проведення регулярних інструктажів і тренувань з реагування на надзвичайні ситуації (такі як: повітряна тривога, пожежа); резервні системи живлення для безперервності навчання [1].

– *Доступна інфраструктура та дотримання правил ергономіки*: можливість безпечного та безперешкодного пересування територією закладу для здобувачів з особливими освітніми потребами (пандуси, ліфти, тактильні направляючі смуги), а також їх комфортного перебування в приміщеннях. [1].

– *Умови для психологічного благополуччя*: наявність психологічних центрів/ служб або консультантів; програми збереження психічного здоров'я (тренінги, воркшопи). Особливо актуальним цей принцип став у сучасних умовах агресії росії проти України: дослідження 2023 року показало, що через війну майже половина українських студентів та викладачів мають симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), третина страждає від підвищеної тривожності і депресії [2].

У багатьох країнах діють стандарти університетської безпеки; у США та Західній Європі поширені студентські центри психологічного здоров'я (CAPS), що надають конфіденційну без-

Рис. 1. Ключові принципи адаптації вищої освіти України

Джерело: розроблено авторами

оплатну допомогу; цю тенденцію фіксують звіти АСНА за 2021–2023 рр. [12]. В умовах збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій світовий досвід (Ізраїль, Україна, окремі країни Близького Сходу) наголошує на планах безперервності: дистанційні технології, релокація в безпечні регіони, гнучкі графіки [14]. Міжнародні ініціативи, зокрема Декларація про безпеку шкіл, до якої приєдналася Україна, зобов'язують захищати заклади освіти та забезпечувати безперервність навчання під час війни [13].

Принцип узгодження з ринком праці вимагає, щоб вища освіта оперативно реагувала на потреби економіки й суспільства, формувала затребувані компетентності та забезпечувала навчання протягом життя для всіх вікових груп, зокрема дорослих і людей похилого віку (освіта дорослих, підвищення кваліфікації/перепідготовка, «Університети третього віку») [3]. Водночас ринок праці України залишається напруженим: за оцінкою НБУ, чисельність робочої сили 15–70 років на початок 2024 р. зменшилася більш як на чверть від рівня 2021 р. [20], а Мінекономіки оцінює дефіцит кадрів майже у 30 % [19]. Відновлення за кількістю вакансій істотно різниться між регіонами залежно від близькості до зон бойових дій (рис. 2).

«Згідно з оцінками дослідницької агенції «Info Sapiens», показник безробіття протягом І півріччя 2024 р. коливається в межах 20,9 % – 13,1 %. Його значення (попри те, що в червні досягнуто найнижчого рівня з початку повномасштабної війни – 13,1 %) залишається високим і позитивної стійкої закономірності щодо його зміни не спостерігають» [18]:

«Залишається актуальною проблема низької працевлаштованості молоді: серед шукачів роботи в червні 2024 р. 35 % становили особи віком до 25 років та 24 % – віком 25–34 роки. Водночас упродовж півріччя зросла частка безробітної молоді віком до 25 років» [18] (рис. 4).

Статистичні дані свідчать про те, що наразі в Україні є пріоритетний попит на працевлаштування саме спеціалістів, а ніж бакалаврів та магістрів (рис. 5).

Про те, наскільки вища освіта відповідає вимогам ринку, можна судити за низкою показників:

– *Зайнятість випускників та рівень безробіття молоді*: високий відсоток працевлаштованих за фахом випускників та низький рівень безробіття молоді свідчать про ефективну відповідність освіти потребам економіки.

– *Відповідність кваліфікацій і професій*: цей показник вимірює частку працівників, які працюють за фахом, та частку роботодавців, задоволених рівнем підготовки молодих спеціалістів. «Компанії, які відповідають на бізнес-опитування, регулярно повідомляють, що випускники не відповідають їхнім потребам у навичках, зокрема тому, що структура економіки, як правило, створює попит на (спеціалізовані) робітничі професії. Отже, виміром успішності узгодження є частка освітньо-кваліфікаційного розриву (надмірна/недостатня освіта) в економіці» [4].

– *Наявність механізмів співпраці з роботодавцями*: кількість освітніх програм, створених спільно з бізнесом або галузевими асоціаціями; доля студентів, що проходять стажування або дуальне навчання на підприємствах. «Навчальні програми у формальній освіті та системі освіти в цілому зосереджені на теорії, а не на формуванні навичків, необхідних для робочого місця.» [4]. У країнах ЄС це стало стандартом – дуальна освіта поєднує навчання і роботу, що допомагає подолати розрив між теорією і практикою.

Розвиненість освіти дорослих: тут показник вимірюється у відсотках дорослого населення, яке бере участь у програмах навчання або підвищення кваліфікації щороку; кількість університетів або центрів, що пропонують навчальні програми для пенсіонерів. У ЄС середній показник

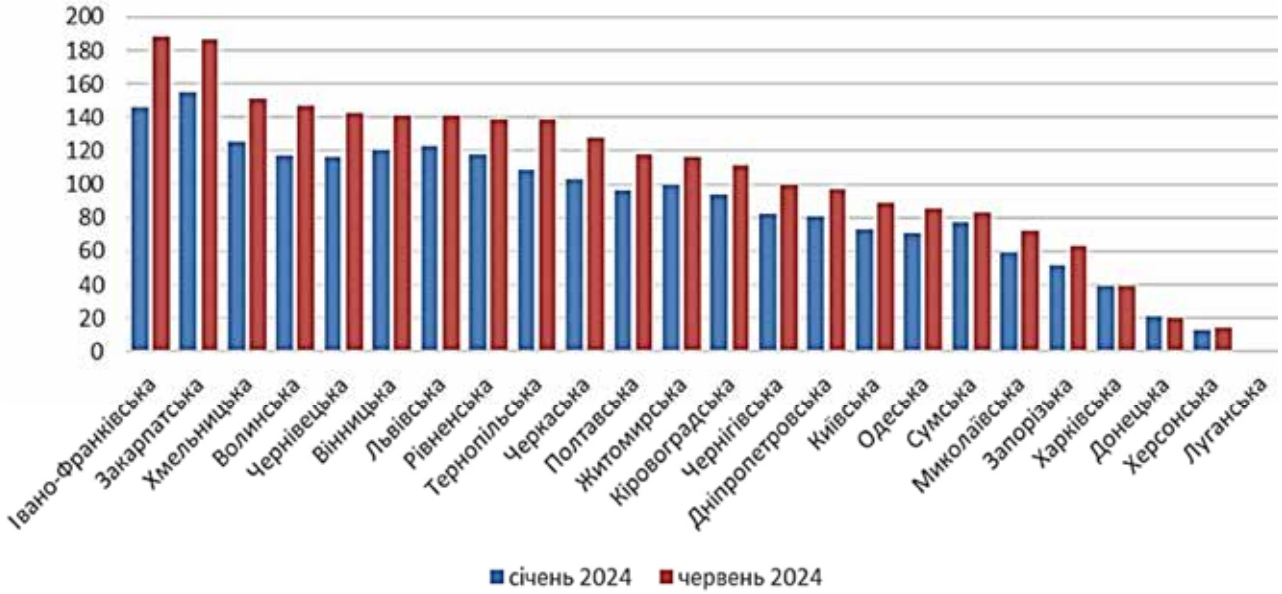

Рис. 2. Відновлення регіональних ринків праці за кількістю вакансій (кількість вакансій у січні та червні 2024 р. відносно лютого 2022 р., %)

Джерело: статистичні дані Work. ua [20]

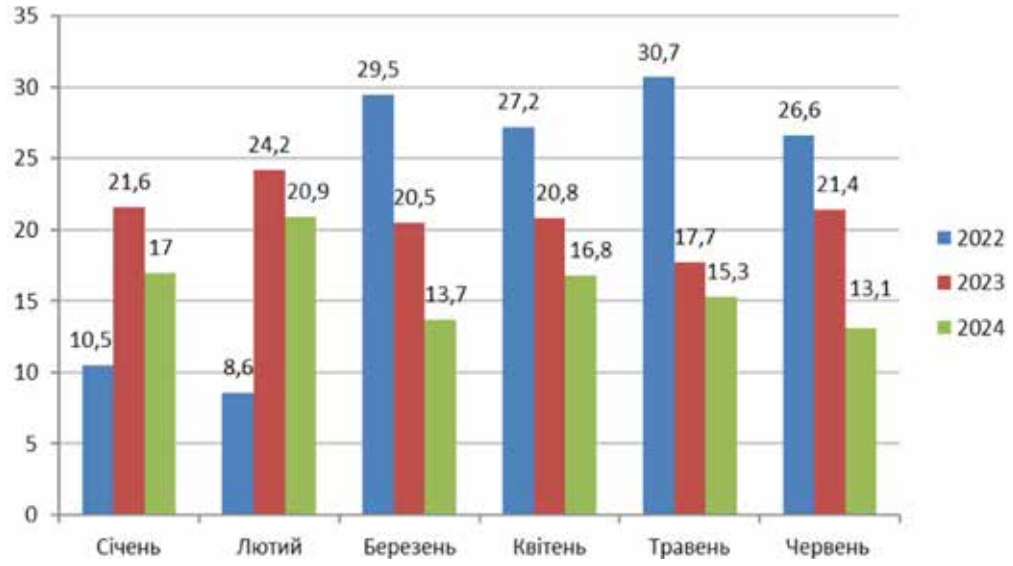

Рис. 3. Рівень безробіття в Україні у І півріччі 2022, 2023 та 2024 рр., %

Джерело: Центр економічної стратегії [21]

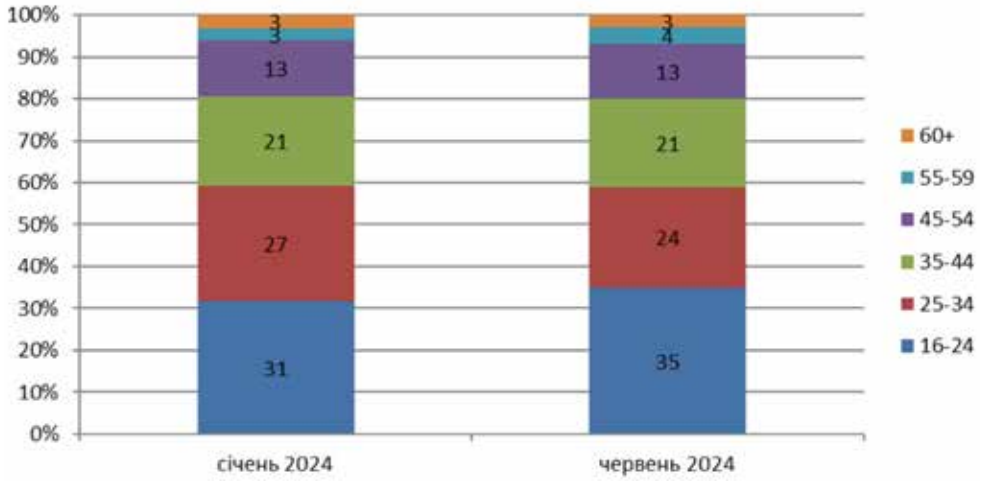

Рис. 4. Розподіл кандидатів на заміщення вакансій за віком, %

Джерело: статистичні дані Work.ua. [20]

участі дорослих у навчанні (25–64 років) – близько 10–15%.

У країнах G7 та ЄС стало нормою залучення бізнесу до освітнього процесу: роботодавці беруть участь у наглядових радах ЗВО; дають запити на компетентності; організують стажування; спільно з викладачами розробляють курси. Цій досвід ураховано в основних документах щодо регулювання діяльності вищої освіти. Прикладом може слугувати кодекс управління вищою освітою Великої Британії (UK Higher Education Governance Code) [15].

Принцип гнучкості освіти це здатність системи швидко оновлювати знання й підлаштовуватися під різні потреби здобувачів. Траєкторії мають бути нефіксованими: вибір модальності (очна/дистанційна/змішана), темпу, індивідуального маршруту (переривання/поновлення, поетапний набір кредитів) і визнання результатів неформальної/інформальної освіти. Гнучкість спирається на адаптивність — персоналізацію змісту й методів через педагогічні та технологічні рішення.

Прояви та індикатори гнучкості системи освіти:

– *Визнання неформального та інформального навчання:* дозвіл людині зарахувати результати навчання, здобуті поза стінами університету. У Європі діють центри визнання неформальної та інформальної освіти (VNIL – Validation of Non-Formal and Informal Learning), де спеціальні комісії оцінюють компетентності людини і присвоюють певну кваліфікацію. Це особливо допомагає дорослим без диплома, але з великим практичним досвідом, повернутися до освіти.

– *Мікродипломи:* здобувач освіти може навчатися «дискретно», невеликими частинами, і складати їх у більші кваліфікації. Це відображено в концепції «навчальні шляхи»: є можливість послідовно просуватися на вищий рівень (вертикальна мобільність) і визнавати різні типи навчання на одному рівні (горизонтальна мобільність) [5].

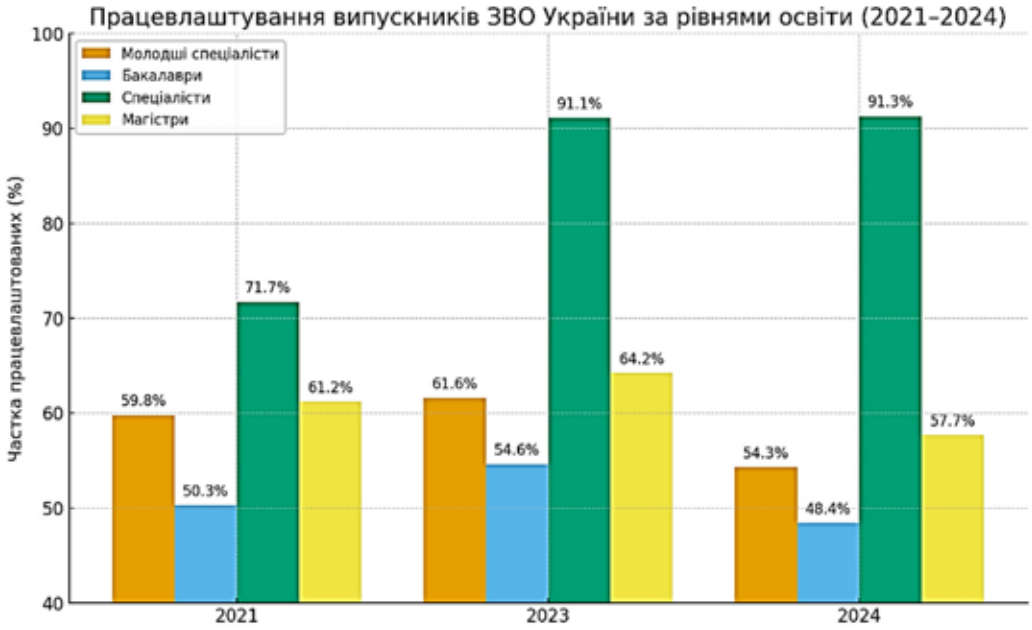

Рис. 5. Відсоток працевлаштованих випускників ЗВО України за рівнями освіти

Джерело: розроблено авторами на базі статистичних даних МОН: «Звіт з моніторингу працевлаштування випускників вищої та фахової передвищої освіти»

Концепція гнучкого навчання стала ключовим трендом глобальних стратегій. ЮНЕСКО у «Всесвітній доповіді з вищої освіти 2022» закликає прокладати нові, взаємопов'язані освітні шляхи між рівнями й типами освіти, щоб розширити можливості для молоді та дорослих і уникати «глухих кутів» [5]. Дослідження показує, що змішане навчання (очно та дистанційно) не поступається, а часто перевищує ефективність суто аудиторного [6]. Курс на «soft modularity» підтримано Рекомендаціями Ради ЄС 2012 і 2020 років щодо визнання результатів неформального/інформального навчання та підкреслено ЮНЕСКО: «робити формальне навчання більш неформальним, а неформальне – формальнішим» через гнучкі траєкторії [5].

Принцип універсального дизайну навчання це проєктування середовища, програм і методик одразу для найширшого кола потреб, щоб навчання було доступним і ефективним для всіх – незалежно від фізичних, сенсорних, інтелектуальних можливостей чи психоемоційного стану. Він ґрунтується на гуманізмі, недискримінації та повному залученні [7]. На практиці це інклюзивність за замовчуванням: матеріали в різних форматах (текст, аудіо, візуальний), гнучке оцінювання (усне, письмове, проєктне) й безбар'єрна інфраструктура університету. У тому числі військових ветеранів з пораненнями. За даними Єдиного державного реєстру ветеранів війни, станом на 1 січня 2025 р. в Україні нараховувалося майже 1,6 млн ветеранів. Після завершення війни кількість ветеранів, включно із членами їхніх родин, зросте до 5–6 млн осіб, що становитиме 15–20 % від прогнозованої чисельності населення України [17].

Ключові компоненти та показники реалізації принципу:

– *Вимоги безбар'єрності:* пандуси, ліфти з відповідною шириною, тактильні плитки, позначення шрифтом Брайля, доступні санвузли тощо [7]. В аудиторіях – належне освітлення, акустика (звукове обладнання для слабочуючих). Цифрове навчальне середовище (сайти, платформи) має відповідати рекомендаціям з доступності веб-контенту WCAG (Web Content Accessibility Guidelines).

– *Інклюзивно-освітні послуги*: йдеться про наявність підтримки для студентів з ООП: наявність сурдоперекладачів, асистентів для студентів, чи існує та працює центр підтримки студентів з особливими потребами. Також – забезпечення навчальних матеріалів у необхідних форматах (друк шрифтом Брайля або рельєфні діаграми, електронні підручники з текстовим супроводом до зображень).

– *Соціально-психологічна інклюзивність середовища*: важливою є атмосфера прийняття і підтримки у колективі людей з особливими потребами. Чи університет проводить тренінги з толерантності, чи наявна етика спілкування з людьми з інвалідністю у всіх співробітників. Опитування персоналу українських університетів (2021) показало, що переважна більшість викладачів позитивно ставляться до ідеї інклюзії, але часто відчувають брак знань, як саме вчити та взаємодіяти з студентами з ООП [7].

Розвиток інклюзивної освіти є глобальною тенденцією, закріпленою у міжнародних документах. Серед ключових: Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (Україна ратифікувала 2009 р.) вимагає забезпечити інклюзивність на всіх рівнях освіти [7]. Окремо варто зазначити про підтримку ветеранів війни у вищій освіті – для України ця проблема нова, але інші держави мали подібний досвід. У США після Другій світо-

вій війни був запроваджений GI Bill, який надав мільйонам ветеранів фінансову можливість навчатися в коледжах; при університетах досі діють центри для ветеранів (Veteran Centers), де їм допомагають адаптуватися до студентського життя [8].

Принцип навчання впродовж життя (далі НВЖ) стверджує, що освіта триває від дитсадка до глибокої старості. Він спирається на попередні принципи та ідею «суспільства знань», де ключове – вміти вчитися й адаптуватися. Для університетів це означає перетворення на центри НВЖ: відкритість для всіх вікових груп, різнопланові (не лише дипломні) програми, співпраця з іншими провайдерами й визнання альтернативних шляхів набуття компетентностей.

Показники впровадження принципу НВЖ:

– *Наявність стратегії або політики*: якщо держава приймає стратегічні документи з розвитку освіти протягом життя, це свідчить про політичну волю. В ЄС, наприклад, уже з 2000-х діють програми «Lifelong Learning Programme» (пізніше Erasmus+), рекомендації Європарламенту 2006 р. про ключові компетентності для НВЖ [9], [10]. Україна, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС у 2014, взяла зобов'язання сприяти розвитку навчання впродовж життя [9]. Хоча поки окремої національної стратегії не було, ця тема відображена в різних законах і концепціях. Показник – наявність у законодавстві визначення НВЖ (в українському законі є таке визначення у контексті кваліфікаційної рамки [10]) та створення інституцій (наприклад, в 2020 р. була ідея створити Національне агентство з навчання протягом життя).

– *Частка дорослих, залучених до освіти:* як вже було згадано, статистично це виражається у відсотку людей віку 25-64, які протягом останнього місяця/року навчалися (формально або неформально). За словами голови Державної служби якості освіти України Руслана Гурака за останні три роки частка бакалаврів, магістрів та аспірантів денної форми навчання віком старших за 25 років складає понад 20% загальної кількості здобувачів освіти [22].

Багато країн створили національні кваліфікаційні рамки саме з метою стимулювати неперервне підвищення кваліфікацій – щоб людина могла повертатися до освіти і послідовно здобувати вищі рівні. Європейський простір вищої освіти теж розвивається: запроваджено поняття «виконавча освіта» (executive education) – програми для людей з великим досвідом, «навчання після кар'єри» (програми для пенсіонерів, мініві дкриті університети). В розвинених країнах сформовані розгалужені системи освіти для дорослих (рис. 6).

Університети третього віку – форма активного дозвілля та соціальної інтеграції літніх: перший відкрито у Франції 1973 р., згодом рух U3A поширився світом [3]. У Польщі, Чехії, Литві та ін. після 2000-х відкривали програми для пенсіонерів при бібліотеках, будинках культури та інколи університетах. Вони водночас підтримують здоров'я через інтелектуальну активність і залучають досвід старших як менторів для молоді. Країни з успішним НВЖ мають інноваційніші економіки й гнучкіший ринок праці. У Швеції за участі близько 30% дорослих щороку нижче безробіття й довші кар'єри завдяки опануванню нових ролей.

Принцип залучення громад та сервісного навчання – про «третю місію» університетів, що доповнює навчання й науку: активна співпраця з місцевими громадами, участь у розв'язанні соціальних проблем, надання знань і ресурсів на суспільне благо. Сервісне навчання це інноваційна методика, коли студенти в межах навчальної програми виконують суспільно корисні проекти або волонтерять і на цьому досвіді навчаються, поєднуючи теорію з практикою на користь громади [11]. Наприклад, студенти-медики проводять у школах просвітницькі заняття з гігієни; студенти-екологи разом із громадою впорядковують парк, водночас досліджуючи екосистеми; студенти-юристи безоплатно консультують малозабезпечених (Street Law тощо). Принцип залучення громад означає відкритість університетів: постійний діалог із бізнесом, владою та жителями; врахування регіональних потреб під час розроблен-

Рис. 6. Система освіти дорослих в Німеччині

Джерело: Боярська-Хоменко А. В. Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи [16]

ня програм; виховання в студентів і викладачів громадянської відповідальності та лідерства.

Показники реалізації принципу:

– *Наявність програм сервісного навчання:* чи існують в навчальній програмі дисципліни або проєкти, пов'язані з практичною допомогою громаді. Якщо університет має офіційні курси з сервісного навчання, або навіть згадує це у своїй стратегії/ цінностях – це показник того, що принцип буде або вже реалізується. Кількість студентів, охоплених такими проєктами, також є важливим критерієм.

– *Соціальні проєкти університету*: скільки університет реалізує проєктів для громади поза навчальним планом: наприклад, безкоштовні правові клініки, психологічні консультації, літні табори для школярів. Це може вимірюватися кількістю проєктів на рік чи обсягом залучених мешканців. В Україні дедалі більше університетів проводять «дні відкритих дверей для громади», науково-популярні заходи.

– *Політика соціальної відповідальності університету:* Як і у випадку з інклюзією, тут важливо чи наявний стратегічний документ або розділ стратегії, присвячений взаємодії з громадою. Багато західних університетів публікують звіти з соціальної відповідальності, що підвищує їхню конкурентоспроможність на освітньому ринку.

Методика сервісного навчання виникла у США в 1960-х на хвилі студентських соціальних рухів [11]. Згодом поширилася: університети побачили її ефект – вища громадянська залученість, розвиток лідерства й емпатії та кращі практичні навички. У США діє національна мережа Campus Compact (1000+ університетів), а елементи сервісного навчання інтегрують у навчальні плани (в окремих коледжах – щонайменше один обов'язковий курс). В Європі підхід активно розвивається з 2010-х: EUA у 2021 р. визначила суспільне залучення пріоритетом, а проєкти Erasmus+ (зокрема український ServU) підтримують упровадження. Студенти на таких курсах краще засвоюють матеріал, більш мотивовані й швидше розвивають «м'які навички» – комунікацію, командну роботу та лідерство – ніж ті, хто навчається лише теорії [11].

Висновки. Застосування синергетичного підходу дозволяє осмислити освіту дорослих і вищу освіту як адаптивну, самоорганізовану систему, здатну до внутрішнього розвитку й стратегічної трансформації. У ході дослідження виокремлено шість взаємопов'язаних принципів: безпека і здоров'я; узгодження з ринком праці; гнучкість навчання; універсальний дизайн та інклюзія; навчання впродовж життя; залучення громад (сервісне навчання). Кожен відповідає на свій виклик (війна/пандемії, економічні зміни, техпрогрес і мобільність, демографічні зсуви, потреба оновлення знань, суспільний запит), разом формуючи стійку, відкриту, людиноцентричну систему.

Список літератури:

1. Боярська-Хоменко А. В. Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз : монографія. Харків : Мітра, 2019. 376 с.
2. Киселівська А. Інклюзивність університетів: сучасні виклики та перспективи розвитку в умовах війни // Truthful Reporting. 18.03.2025. URL: https://truthfulreporting.org/importantly/inklyuzyvnist-universytetiv-suchasni-vyklyky-ta-perspektyvy-rozvytku/ (дата звернення: 04.09.2025).
3. Козир М. В. Цифрові інструменти для консультування в освіті дорослих: безпека та якість в умовах війни // Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу : зб. наук. ст., тез доп. та ін. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 07 берез. 2025 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. С. 64–70.
4. Національний банк України. Інфляційний звіт: квітень 2024 року. Київ : Національний банк України, 2024. 54 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf (дата звернення: 04.09.2025).
5. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни // Центр економічної стратегії. Оновлено: 01.09.2025. URL: https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/ (дата звернення: 04.09.2025).
6. Університет третього віку // Практикум для громад : сайт ГО «СТЕП». URL: https://tools.stepngo.in.ua/univer-3-viku/ (дата звернення: 04.09.2025).
7. Яценко Л. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року // Національний інститут стратегічних досліджень. 19.08.2024. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu (дата звернення: 04.09.2025).
8. California State University, Long Beach. Division of Student Affairs; Student Health Services; Office of Wellness & Health Promotion. ACHA-NCHA Spring 2021: Executive Summary (Amended 12-9-21). Long Beach, 2021. 14 с. URL: https://www.csulb.edu/sites/default/files/2023/documents/dsa_NCHA%202021%20Executive%20Summary%20Report_Amended%2012-9-21.pdf (дата звернення: 04.09.2025).
9. DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst). BIP und Microcredentials. 2024. URL: https://eu.daad.de/medien/eu.daad.de.2016/dokumente/service/veranstaltungen/2024/12_ws_10_bip_microcredentials_final.pdf (дата звернення: 04.09.2025).
10. El Galad A.; Betts D. H.; Campbell N. Flexible learning dimensions in higher education: aligning students' and educators' perspectives for more inclusive practices. Frontiers in Education. 2024. Vol. 9. Article 1347432. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1347432 URL: https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1347432/full (дата звернення: 04.09.2025).
11. Eurydice. Adult education and training: Ukraine. Останнє оновлення: 10.12.2024. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/adult-education-and-training (дата звернення: 04.09.2025).
12. Eurydice. Lifelong learning strategy: Ukraine. Останнє оновлення: 14.08.2025. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/lifelong-learning-strategy (дата звернення: 04.09.2025).
13. Libanova E.; Cymbal A.; Lisogor L.; Marchenko I.; Iarosh O. Labour market transitions of young women and men in Ukraine. Geneva : International Labour Office, 2014. 96 p.
14. OECD. University-Industry Collaboration: New Evidence and Policy Options. Paris : OECD Publishing, 2019. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/04/university-industry-collaboration_0e351ee0/e9c1e648-en.pdf (дата звернення: 27.08.2025).

15. Polyvianaia M.; Yachnik Y.; Fegert J. M.; Sitarski E.; Stepanova N.; Pinchuk I. Mental health of university students twenty months after the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war. BMC Psychiatry. 2025. Vol. 25. Article 236. DOI: https://doi.org/10.1186/s12888-025-06654-1 URL: https://bmcpsychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-025-06654-1 (дата звернення: 04.09.2025).
16. Safe Schools Declaration. Endorsements: Country list. Global Coalition to Protect Education from Attack (GCPEA), 2025. URL: https://ssd.protectingeducation.org/document/country-list (дата звернення: 27.08.2025).
17. Shkoliar M.; Klymanska L.; Herasym H.; Shapovalova T. Student Veterans in Ukrainian Higher Education: Reintegration, Psychosocial Support, and International Perspectives. Mental Health: Global Challenges Journal. 2025. Vol. 8, No. 1. P. 92–101. DOI: https://doi.org/10.56508/mhgcj.v8i1.282
18. UCU Global. Service-learning in Higher Education for Ukraine's Recovery – Results of the First Year of the ServU Project. 03.02.2025. URL: https://global.ucu.edu.ua/novyny/service-learning-in-higher-education-for-ukraines-recovery-results-of-the-first-year-of-the-servu-project/ (дата звернення: 04.09.2025).
19. UNESCO. Flexible learning pathways: A more relevant future for all / L. Wang. 20.06.2023; останнє оновлення: 11.06.2025. URL: https://www.unesco.org/en/articles/flexible-learning-pathways-more-relevant-future-all (дата звернення: 04.09.2025).
20. UNICEF. Education in emergencies URL: https://www.unicef.org/education/emergencies (дата звернення: 04.09.2025).
21. Work.ua. Добробут у компанії та дефіцит кадрів: Work.ua презентував результати дослідження. 24.06.2024. URL: https://www.work.ua/news/ukraine/2667/ (дата звернення: 04.09.2025).
22. Руслан ГУРАК: Частка здобувачів вищої освіти віком 25 років і старше – понад 20%. Державна служба якості освіти України. 17.07.2025. URL: https://sqe.gov.ua/narada-kyiv-25/ (дата звернення: 14.09.2025).

References:

1. Boiarska-Khomenko, A. V. (2019). *Osvita doroslykh v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: retrospektyvnyi analiz* [Adult education in the countries of Central and Eastern Europe: A retrospective analysis]. Mitra.
2. California State University, Long Beach, Division of Student Affairs, Student Health Services, Office of Wellness & Health Promotion. (2021). *ACHA-NCHA Spring 2021: Executive summary (Amended 12/9/21).* https://www.csulb.edu/sites/default/files/2023/documents/dsa_NCHA%202021%20Executive%20Summary%20Report_Amended%2012-9-21.pdf
3. Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). (2024). *BIP und Microcredentials* [BIP and microcredentials]. https://eu.daad.de/medien/eu.daad.de.2016/dokumente/service/veranstaltungen/2024/12_ws_10_bip_microcredentials_final.pdf
4. El Galad, A., Betts, D. H., & Campbell, N. (2024). Flexible learning dimensions in higher education: Aligning students' and educators' perspectives for more inclusive practices. *Frontiers in Education, 9*, Article 1347432. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1347432
5. Eurydice. (2025, August 14). *Lifelong learning strategy: Ukraine*. Retrieved September 4, 2025, from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/ukraine/lifelong-learning-strategy
6. Global Coalition to Protect Education from Attack. (2025). *Safe Schools Declaration: Endorsements – Country list*. Retrieved August 27, 2025, from https://ssd.protectingeducation.org/document/country-list
7. Kozyr, M. V. (2025). Tsyfrovi instrumenty dlia konsultuvannia v osviti doroslykh: bezpeka ta yakist v umovakh viiny [Digital tools for counseling in adult education: Safety and quality in wartime]. In *Bezpechne osvitnie seredovyshche: Novi vyklyky ta suchasni rishennia v umovakh voiennoho i povoiennoho chasu: Proceedings of the 3rd All-Ukrainian scientific-practical conference (Ternopil, March 7, 2025)* (pp. 64–70). FOP Osadtsa Yu. V.
8. Kyselivska, A. (2025, March 18). Inkliuziinist universytetiv: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku v umovakh viiny [Inclusivity of universities: Current challenges and development prospects in wartime]. *Truthful Reporting*. Retrieved September 4, 2025, from https://truthfulreporting.org/importantly/inklyuzyvnist-universytetiv-suchasni-vyklyky-ta-perspektyvy-rozvytku/
9. Libanova, E., Cymbal, A., Lisogor, L., Marchenko, I., & Iarosh, O. (2014). *Labour market transitions of young women and men in Ukraine*. International Labour Office.
10. National Bank of Ukraine. (2024, April). *Infliatsiinyi zvit: kviten 2024 roku* [Inflation report: April 2024]. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf
11. National Institute for Strategic Studies (Ukraine). (2025). *Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny* [State policy on war veterans] [Presentation]. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-2025-prezentaciya_nisd.pdf
12. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *University–industry collaboration: New evidence and policy options*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/04/university-industry-collaboration_0e351ee0/e9c1e648-en.pdf
13. Polyvianaia, M., Yachnik, Y., Fegert, J. M., Sitarski, E., Stepanova, N., & Pinchuk, I. (2025). Mental health of university students twenty months after the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war. *BMC Psychiatry, 25*, Article 236. https://doi.org/10.1186/s12888-025-06654-1
14. Samoiliuk, M. (2025, September 1). Treker ekonomiky Ukrainy pid chas viiny [Tracker of Ukraine's economy during the war]. *Center for Economic Strategy*. Retrieved September 4, 2025, from https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/
15. Shkoliar, M., Klymanska, L., Herasym, H., & Shapovalova, T. (2025). Student veterans in Ukrainian higher education: Reintegration, psychosocial support, and international perspectives. *Mental Health: Global Challenges Journal, 8*(1), 92–101. https://doi.org/10.56508/mhgcj.v8i1.282
16. STEP NGO. (n.d.). *Universytet tretoho viku* [University of the Third Age]. *Praktykum dlia hromad*. Retrieved September 4, 2025, from https://tools.stepngo.in.ua/univer-3-viku/
17. UCU Global. (2025, February 3). *Service-learning in higher education for Ukraine's recovery – Results of the first year of the ServU Project*. Retrieved September 4, 2025, from https://global.ucu.edu.ua/novyny/service-learning-in-higher-education-for-ukraines-recovery-results-of-the-first-year-of-the-servu-project/
18. UNICEF. (n.d.). *Education in emergencies*. Retrieved September 4, 2025, from https://www.unicef.org/education/emergencies

19. Wang, L. (2025, June 11). *Flexible learning pathways: A more relevant future for all*. UNESCO. Retrieved September 4, 2025, from https://www.unesco.org/en/articles/flexible-learning-pathways-more-relevant-future-all
20. Work.ua. (2024, June 24). Dobrobut u kompanii ta defitsyt kadriv: Work.ua prezentuvav rezultaty doslidzhennia [Well-being in companies and labor shortages: Work.ua presented research findings]. Retrieved September 4, 2025, from https://www.work.ua/news/ukraine/2667/
21. Yatsenko, L. (2024, August 19). Osnovni kharakterystyky rynku pratsi Ukrainy u pershomu pivrichchi 2024 roku [Main characteristics of the labor market of Ukraine in the first half of 2024]. *National Institute for Strategic Studies*. Retrieved September 4, 2025, from https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu
22. The State Service of Education Quality of Ukraine. (2025, July 17). *Руслан ГУРАК: Частка здобувачів вищої освіти віком 25 років і старше – понад 20%* [Ruslan Hurak: The share of higher education students aged 25 and older exceeds 20%]. https://sqe.gov.ua/narada-kyiv-25/